

betekenis betreft van de verwerving van het passieve (1917) en actieve (1919) vrouwenkiesrecht in Nederland, en de vraag of de verkiezingen van 1918, waarbij de helft van de Nederlandse burgers was uitgesloten van het stemrecht, wel kunnen worden beschouwd als keerpunt bij uitstek in de geschiedenis van de democratisering van Nederland. Op andere plaatsen worden recente historiografische benaderingen op overtuigende wijze in de analyse betrokken. Zo is Bosch' door het postkolonialisme geïnspireerde analyse van de brieven die Jacobs tijdens haar anderhalf jaar durende wereldreis met Carrie Chapman Catt voor de Nederlandse pers schreef, zeer verhelderend. Jacobs' raciale en ten dele stereotiep gegenderde vertoog maakte integraal deel uit van deze geslaagde vorm van feministische propaganda voor een groot publiek, zo weet Bosch aannemelijk te maken.

Ten slotte is er de voortdurende dialoog met Jacobs' eigen autobiografische *Herinneringen*. Jacobs zelfgenoegzaamheid, die ongetwijfeld mede was gevoed door de rijke feministische herinneringscultuur, haar vijandige uithalen naar de enen en haar opvallende stiltes over de anderen – zij krijgen alle betekenis en maken de figuur van Jacobs alleen maar interessanter. Een levensverhaal dat tegelijkertijd een fascinerende ontrafeling is van hoe de herinnering werkt – het toont dat ook de academische biografie toekomst heeft.

Kaat Wils

Dijkhuizen, S., *Jac. P. Thijsse. Een biografie. Natuurbeschermer, flaneur en auteur van Verkade-albums* (Amsterdam, Antwerpen: De Arbeiderspers, 2005, 299 blz., €19,95, ISBN 90 295 1418 3).

De opbloei van de natuurstudie rond 1900, met als eerste hoogtepunt de oprichting van de Vereeniging tot behoud van Natuurmonumenten in 1905, wordt traditioneel verbonden met de namen van de Amsterdamse schoolmeesters Eli Heimans en Jac. P. Thijsse. De eerste kreeg al in 1958 een biografie, geschreven door Fop I. Brouwer, de tweede heeft er een halve eeuw langer op moeten wachten. Verschillende auteurs hebben er plannen voor gemaakt, maar de journalist Sietzo Dijkhuizen is uiteindelijk degene geweest die het plan ook werkelijk tot een goed einde heeft gebracht.

De in 1865 in Maastricht geboren Jac. P. Thijsse heeft een lang en afwisselend leven gehad, dat zich uitstekend leent voor een biografie. Na zijn kinderjaren op verschillende plaatsen in het land te hebben doorgebracht – steeds in een landelijke omgeving – kwam hij in 1877 als kwekeling in Amsterdam terecht en ondanks een kort verblijf op Texel (1890-1892) is hij in wezen altijd een Amsterdamse schoolmeester en later leraar gebleven – een stadsmens en een volksoepvoeder. Samen met Eli Heimans, die hij in de jaren negentig ontmoet, ontplooit hij tal van initiatieven binnen de nog prille beweging voor de natuurstudie en dankzij zijn vlotte pen en het grote inlevingsvermogen dat hij ten toon spreidt, wordt hij al gauw een veelgelezen popularisator van de vrije natuur. De echte liefhebber kent hem van zijn

tijdschrift *De Levende Natuur*, anderen weer van zijn ‘stukjes’ in het *Algemeen Handelsblad* en nog weer anderen (de meesten zelfs) van zijn Verkade-albums. Thijssse beweegt zich gemakkelijk in de meest uiteenlopende kringen en is dan ook de aangewezen persoon om als secretaris te fungeren in tal van organisaties op natuurhistorisch gebied. Na het aanvankelijke succes van de natuurbescherming (de aankoop van het Naardermeer in 1906 is er het begin van) maakt de beweging in het interbellum en zeker na het uitbreken van de crisis moeilijke jaren door, maar de geboren optimist die Thijssse is laat de moed nooit zakken. Zelfs tijdens de donkerste dagen van de Duitse bezetting – als hij min of meer vast komt te zitten in zijn huis in Bloemendaal en later zelfs nog moet evacueren – zit hij nog vol plannen. Tot op het eind – Thijssse overlijdt in januari 1945 – houdt hij iets van de onbekommerde flaneur die hij zijn hele leven geweest is.

Bij het verschijnen van de biografie werd gezegd dat het een ietwat oppervlakkig portret was geworden, maar dit verwijt is niet terecht, of beter, het treft niet de auteur, maar eerder zijn onderwerp. De biografie is zo ‘oppervlakkig’ als Thijssse zelf was. Anders dan Heimans was Thijssse geen denker, maar vooral iemand die een goed verhaal kon vertellen, met iedereen goed kon opschieten en verder geen lastige vragen stelde. Dijkhuizen heeft daarom een biografie geschreven die geheel bij zijn onderwerp past: vlot verteld, beeldend vooral en niet al te analytisch. Dat wil evenwel niet zeggen dat de auteur Thijssse kritiekloos benadert, in tegendeel. Zo relateert hij het zogenaamde succes van *De Levende Natuur* door uit te rekenen dat het aantal abonnees allerminst spectaculair was en dat vanwege de prijs de arbeidende klasse beslist niet bereikt kon worden. Ook maakt de auteur duidelijk dat Thijssses succes als schrijver van de Verkade-albums niet zo groot was als het in de overlevering is geworden. Zelfs bespeurt men tussen de regels soms enige milde kritiek op de persoon van Thijssse, bijvoorbeeld als al te duidelijk blijkt dat Thijssse zijn levensovertuiging moeiteloos plooid naar de sociale eisen die hem op een bepaald moment gesteld werden – of die hij zichzelf stelde. Zo heeft Dijkhuizen ontdekt dat Thijssse in mei 1890, een jaar voor zijn huwelijk, belijdenis deed in de Hersteld Evangelisch-Lutherse Gemeente in Amsterdam, waar zijn verloofde toe behoorde, zonder daarna zijn huwelijk kerkelijk te laten inzegenen. Het heeft er alle schijn van dat hij opgenomen wilde worden in een milieu dat chiquer was dan dat waar hij uit voortkwam en daarvoor graag formele toetreding tot een wat orthodoxer kerkgenootschap over had. (60-63) In zijn natuurhistorisch werk is de religieuze dimensie echter geheel afwezig; als hij het over de natuur had, had hij het bijvoorbeeld vrijwel nooit over ‘de schepping.’ Ook Heimans deed dat niet, maar uit ongepubliceerd materiaal blijkt dat hij wel degelijk religieus gestemd was; van Thijssse weten we daarentegen niet beter of hij stond geheel indifferent tegenover het religieuze. Als Dijkhuizen deze tegenstelling tussen Heimans en Thijssse verder had uitgewerkt en al doende ook de verschillende lijnen in de vroege natuurbeweging aan de orde had gesteld – die beweging was beslist niet zo monolithisch als wel eens wordt gesuggereerd – had het boek zeker aan diepgang gewonnen. Maar natuurlijk is het boek primair een biografie van Thijssse en niet een analyse van de vroege natuurbeweging in Nederland. Als

het boek beperkingen heeft, zijn het eerder de beperkingen van Thijsse dan die van zijn biograaf.

Klaas van Berkel

Valk, J. P. de, Kappelhof, A. C. M., ed., *Dagboeken van P. J. M. Aalberse 1902-1947* (Den Haag: Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, 2006, lxxix + 1003 blz., €55,-, ISBN 90 5216 151 8).

Wat een fascinerende dagboeken! Dat vond ik al, toen ik de originelen in de jaren tachtig van de vorige eeuw in het kader van mijn Romme-onderzoek doornam op het Katholiek Documentatiecentrum te Nijmegen, de bewaarplaats van de dagboeken. Nog maar zelden was ik in bronnenmateriaal zoveel openhartigheid over iemands wederwaardigheden in het publieke en private leven tegengekomen. Ik attendeerde de toen nog functionerende bronnencommissie van ons KNHG op de bijzondere kwaliteit van deze bron. Een kwart eeuw later is het dankzij het ING dan toch nog gekomen tot de uitgave van deze voor de politieke en persgeschiedenis belangrijke dagboeken.

Aalberse (1871-1948) was in de eerste helft van de twintigste eeuw een centrale figuur in katholiek Nederland met uitgesproken opvattingen over sociale kwesties en katholieke politiek. Gedreven was hij ook. Overtuigd van de heilzaamheid van de katholieke sociale leer, zoals geformuleerd in de encycliek *Rerum Novarum* van 1891, stortte hij zich op het uitdragen daarvan, waarvoor hij allerlei media in het leven riep: in 1902 het *Katholiek Sociaal Weekblad*, in 1904 de Katholieke Sociale Actie en de Uitgeversmaatschappij Futura, in 1906 *De Voorhoede*; in 1916 liet hij Futura het Utrechtse dagblad *Het Centrum* aankopen, waarvan hij 1925-1929 hoofdredacteur zou zijn. Ook voor het in de praktijk brengen van de katholieke sociale leer zocht hij de kansen op. Op een tweejarig wethouderschap in Leiden volgde vanaf 1903 een langdurig lidmaatschap van de Tweede Kamer, van 1916-1918 onderbroken door een professoraat te Delft en van 1918-1925 door het ministerschap van Arbeid. Na de dood van Nolens in 1931 werd hij voorzitter van de katholieke fractie. Van 1936-1937 was hij voorzitter van de Tweede Kamer, waarna hij lid van de Raad van State werd.

Door zijn publicistische en politieke carrière stond Aalberse in contact met alle leidende figuren in de katholieke zuil en als minister en lid en leider van de grootste fractie in de Tweede Kamer nam hij een positie in, van waaruit hij stevig katholieke politiek kon bedrijven. Doordat hij steeds druk bezet was met van alles en nog wat, ontbrak het hem nogal eens aan tijd om het dagboek bij te houden, maar als hij ervoor ging zitten, schreef hij uitvoerig en zonder veel terughoudendheid. Zo komen we veel te weten over zijn waardering van personen en gebeurtenissen, vooral in crisissituaties die er in zijn leven, zowel in het publieke als het private, talrijk zijn geweest.

Een bloemlezing. Colijn is een militair die in de politiek verzeild is geraakt, een gevaarlijke machtswellusteling. Ruijs de Beerenbrouck heeft een intrigante

natuur en een zeer heerszuchtige aard. De Geer is een *Einspänner*, een bron van ruzie. Schermerhorn is een praatjesmaker die zichzelf een staatsman acht. Uitvoerig beschrijft Aalberse de vele audiënties bij koningin Wilhelmina, vaak in dialoogvorm, zoals hij dat ook bij andere contacten doet. Kennelijk lag hij bij de koningin goed, want hij kon het zich permitteren om moppen te tappen, waarom Wilhelmina dan smakelijk moest lachen. Omdat Puchinger voor zijn trilogie over Colijn en de kabinetsformaties geen gebruik heeft gemaakt van deze dagboeken en Aalberse over dit soort crisismomenten in de politiek flink uitpakt, bieden de dagboeken veel inzicht in het politieke spel vanuit het zicht van een van de hoofdrolspelers. Dat geldt ook voor Aalberses ministersperiode, toen de ministerraadsvergaderingen nog niet formeel genotuleerd werden.

Wie nog gelooft in het sprookje van de katholieke zuil, wordt door de dagboeken uit de droom geholpen. Naar buiten toe moge katholiek Nederland in Aalberses tijd een hecht bolwerk lijken, achter de façade van eenheid is het een en al tegenstelling en geïntrigeer. Aalberse, in de decennialang woedende discussie onder katholieken over de organisatie van de arbeid overtuigd voorstander van het primaat van de vakcentrales en verklaard tegenstander van standsorganisaties, voelt zich in zijn werk ten gunste van het katholieke belang tamelijk snel tegengewerkt. Door zijn gebrek aan begrip voor andere mogelijkheden om de katholieke sociale leer gestalte te geven dan hij praktiseert, is hij weinig mild in zijn oordeel over zijn criticasters. Zodra de bisschoppen niet in zijn richting koersen, zoekt hij daar de hand in van geestelijken als Poels, Mutsaers en Van Schaik, die hij ervan verdenkt zijn Futura c.a. het leven onmogelijk te willen maken. Achterbaks gepruts en gemier noemt hij dat. Ook over Ruijs de Beerenbrouck, met wie hij een moeizame relatie blijkt te hebben, is hij soms weinig vleidend. Als deze als voorzitter van de ministerraad hem wel eens in zijn ministeriële voornemens afremt, ziet hij daarin een wraakneming voor het aanvankelijke succes van zijn Katholieke Sociale Actie, in de oprichtingstijd waarvan zij scherp tegenover elkaar stonden.

Dit soort passages werpt ook een indringend licht op de persoon Aalberse. Hij komt over als iemand die het nogal met zichzelf getroffen heeft. Zijn spreekbeurten slaan altijd in, hij steelt gemakkelijk de harten van de toehoorders en het applaus is niet van de lucht. Erg vaak heeft hij gelijk en uitkomsten van moeizaam beraad zijn meestal conform zijn inbreng. De uiteindelijke deconfiture van Futura, waarin hij heel veel eigen geld heeft gestoken, is niet zozeer te wijten aan slecht management of verkeerde inschatting van de markt als wel aan het gestook van anderen die zijn 'levenswerk' moedwillig om zeep willen helpen. Een kritische biograaf kan met deze dagboeken een heel eind komen, in ieder geval verder dan Gribling, die in 1961 een biografie publiceerde, die over de periode na 1925 tamelijk summier is en waarin veel met de mantel der liefde is toegedekt, terwijl hem toch de dagboeken ter beschikking stonden.

De dagboeken zijn voorbeeldig uitgegeven. Van ervaren ING-editors is niet anders te verwachten. Er is ook een digitale versie gemaakt, die via de website van het ING (www.inghist.nl) kan worden geraadpleegd. Wie de boekuitgave ter hand neemt, zal even schrikken van de kleine letter die is gebruikt. Hij zal zich afvragen, of niet volstaan had kunnen worden met de elektronische